

MAGYAR FILOZÓFIA, OSZTRÁK FILOZÓFIA, FILOZÓFIA

II. RÉSZ

Tanulmányom első részét* Rudolf Hallernak ajánlottam. Az ember ilyenkor nem gondol arra, hogy talán ez volt az utolsó alkalom. 2014. február 14-én halt meg.

Halála másnapján Friedrich Stadler „a pótolhatatlan mentor, kolléga, barát” „elragadó személyiségéről” szolt: „egyedülálló” „szakértelméről, emberségéről, nyíltságáról, humoráról”. Tanítványa, Josef Mitterer így írt: „Amiért Rudolfnak mindenekelőtt mindig hálás leszek, az az, hogy abban az időben, amikor Grazban tanultam, olyan légkört teremtett, ami Ausztriában egyedülálló volt, sőt valószínűleg az egész német nyelvterületen. Sok angol és amerikai filozófus számára Graz akkortájt a filozófia egyik központja volt német nyelvterületen, ha nem egyenest a német filozófiai központ.” „[I]nkább atipikus akadémikus filozófus volt [...] Peter Winch egyszer azt mondta, ő »a művész ebben a filozófus cirkuszban.«” Másik volt diákja, Marian David halotti beszédében barátságuk kezdetéről mesélt: hogy az egyik előadás után szívszorogva odament hozzá, hogy ellentétet tegyen. A válasz kitörő lelkesedés volt, hogy egy hallgató ilyen jól tud érvelni.

Miután végre sikerült elindítania könyvsorozatot vesszőparipájáról, az önálló osztrák filozófiáról, a maga írta nyitó kötetre mindjárt egyik tanítványáé (Werner Saueré) következett, aki viszont a koncepciót bírálta. Valamikor én is megírtam a magam kritikáját – egyszer csak jött tőle egy levél, hogy ilyen jó ellenérveket, meglehet, még sose kapott. A filozófiáról szólva csak az érvek voltak fontosak: a ráció. Közben pedig elbűvölő volt.

Egy helyütt ezt írta:

Az eszmetörténet [Geistesgeschichte] gyakran intézménytörténet. Az intézmények története azonban mélyebb érdekesség nélkül marad mindaddig, amíg nem „hatja át a szellem” őket, vagyis amíg a gondolkodó és cselekvő személyiség nem lép elő. Eppen mert csak az erős személyiség képes

NEUMER KATALIN

egy intézményt étellel megtölteni, keverik össze a történelemben az egyiket a másikkal, anélkül, hogy megértenék, milyen kölcsönös függőségek irányítanak itt.¹

Saját maga a példa erre: miközben évtizedeken keresztül azon munkálkodott, hogy létrejöjjenek az osztrák filozófia műveléséhez a megfelelő intézményes feltételek, azt is megmutatta, mire képes a személyiség ereje. A személy (*die Person*) még akkor is ott volt, amikor a szavak már csaknem teljesen elhagyták. Miközben írtam ezt a tanulmányt – megint vitatkozunk, persze –, vettem egyszer csak észre, hogy az anyag hasonló irányba vitte okfejtésemet, mint amiről ő írt: személyek és intézmények kölcsönhatásához.

4. FILOZÓFIÁTLAN KULTÚRA ÉS HOMÁLYOS METAFIZIKA

(Esettanulmány: *A Babits–Lukács vita és Alexander Bernát*)

4.1. LÉTEZŐ FILOZÓFUSOK – NEM LÉTEZŐ FILOZÓFIA

Larry Steindler 1988-as (tanulmányom első részében már említett) könyve² szerint a magyar filozófusok jellegzetes attitűdje, hogy a magyar filozófiát előszeretettel külföldi példák és irányzatok függvényében vizsgálják. A külföldre képest megkésettnek, önállótlanoknak mutatják be: jellemzően külföldi szerzők és áramlatok recepciótörténeteként beszélnek el – e szálat követve (mint Steindler egy helyütt ironikusan megjegyzi) joggal lehetne értekezni arról a francia felvilágosodásról vagy angol empirizmusról, amely történetesen Magyarországon bontakozott ki. Ugyanebből a megközelítésből következik az is, hogy a magyarok a magyar filozófusok munkásságát az eredeti filozófiái teljesítményekért vívott küzdelem

Székely Máriának, a Lukács Archívum könyvtárosának többrendbeli segítségéért.

¹ ■ Rudolf Haller: Die philosophische Entwicklung im Österreich der Fünzigerjahre. In: Rudolf Haller: *Fragen zu Wittgenstein und Aufsätze zur Österreichischen Philosophie*. Rodopi, Amsterdam, 1986. 241. old.

² ■ Larry Steindler: *Ungarische Philosophie im Spiegel ihrer Geschichtsschreibung*. Verlag Karl Alber, Freiburg–München, 1988.

* ■ A BUKSZ 2013. 4. számában megjelent írás folytatása. Rudolf Haller halála módosított tanulmányom eredeti elképzelésén: a tervezettnél részletesebben vetek számot koncepciójával. Ezért néhány ígért témát a harmadik részre halasztottam. A tanulmány a K-104643-as számú OTKA-kutatás támogatásával készült. Köszönettel tartozom azoknak, akik írásom különböző változatait és részeit kommentálták: Bezeceky Gábornak, Kállay Gézáknak, Kiséry Andrásnak, Kókai Károlynak, Szegedy-Maszák Mihálynak és Varga Péter Andrásnak; továbbá Kókai Károlynak és Peter Stachelnak a rendelkezésemre bocsátott forrásokért és

szempontjából, az önálló magyar filozófia felé vezető út stádiumaiként értékelik. Többek közt ez utóbiból ered a magyar filozófia egyik jellegzetessége, nevezetesen, hogy a filozófiatörténetnek nagy benne a súlya: egyrészt az elmaradottságot leküzdendő szövegkiadások és történeti munkák sorával igyekeznek meghonosítani a külhoni filozófiai teljesítményeket, a filozófiai kultúrát; másrészt a magyar filozófia önnreflexiója is erősen történeti – önmagát mint olyan történetet mutatja be, amelynek telosza az önállósodás és az originalitás. A fiatal filozófiatörténész, Szalai Zsolt negyedszázaddal Steindler monográfiája után is hasonlóképp látja a jelen helyzetet: „A magyar filozófiáról szóló diskurzusra jellemző, hogy az ebben a témában születő írások szinte kivétel nélkül tárgyak igazolásával kezdődnek, már-már kényszeres mentegetődzésbe fognak, vizsgált területük jelentőségének hangsúlyozása mellett is újra és újra” elsorolják a magyar filozófia hiányosságait, „ahelyett, hogy a tárgyak kronologikus, tematikus szempontú kijelölése, a kutatás módszertanának ismertetése után egyszerűen belevágnának a tárgyalásába”.³

Steindler könyvében Bartók Györgynek egy 1909-es, az *Athenaeum*-ban megjelent írásából is idéz: „Magyar philosophiáról, értve ez alatt a philosophiai gondolkodásnak szerves fejlődését, beszélni alig lehet. Philosophusaink voltak, de philosophiánk nem volt, bármilyen paradoxonnak is lássék állításunk.”⁴ A szerves fejlődés hiányát Bartók úgy érti, hogy az egyes magyar filozófiai teljesítmények „nyomtalanul”, „hatás nélkül hangz[ana]k el”, nincsen magyar *filozófiai* recepciójuk, pontszerűek maradnak. Ha filozófiai hatásuk nincs is, ettől még – mint a tanulmányban tárgyalt nagyenyedi tanár, Mihályi Károly példájából leolvasható – nagyon is lehet kulturális és életformabeli hatásuk: akár „egy egész hazarésznek a művelődéstörténetére”, adott esetben „az erdélyi részek intelligens magyarságának színe-javá[ra]”, „a nagyenyedi collegium nevelt[jeinek]” világnézetére, hiszen egy kiváló tanár személyisége és világnézete megmutatja, „miként lehet önálló, erkölcsi személyiséggé

fejlődni”.⁵ Bartók fenti aforizmaszerű megfogalmazásához hasonló Lukács György állítása 1911-es drámakönyvében, ám ő a tétel érvényességét kiterjeszti a kultúrára: „Magyarországon nincsen és nem is volt philosophiai cultura – legfeljebb elszigetelt és magányos nagy gondolkodók.”⁶ A filozófiai kultúra hiánya magyarítja szerinte azt is, miért nincsen igazi magyar dráma: ilyen kultúra híján az elvont gondolat távol marad az élettől, és a filozófusok absztrakciói – mivel nem szívódtak fel előzetesen az életbe – nem tudnak tettekké válni.⁷ Ezért „maradtak” *Az ember tragédiájában* Madách „gondolatai gondolatok”, illetve maradt „művésziileg külön [...] gondolat és megérezkítése”.⁸

Valójában az elképzelés ebben a Lukács-féle megfogalmazásban sem új. Megtalálható például *A Pallas nagy lexikona* „Magyar filozófia” címszava alatt, amelyet az az Alexander Bernát írt, akinek óráit Lukács már jog-, majd bölcsészhallgatóként is hallgatta.⁹ Alexander fejtegetéseinek kiindulópontja, hogy a „tudományos és filozófiai szellem az egész kulturális élettel áll kapcsolatban” – ezzel az előfeltevéssel tud érvelni az addigra már sokat vitatott tézis ellen, amely szerint a magyarok lelki alkatuk vagy nyelvük természete miatt lennének alkalmatlanok a filozofálásra. Alexander a magyar filozófia történetét aszerint nézi, hogy meny-

nyire „hat ki az életre”. Az eredmény többnyire lehangoló: „Az életnek kevés köze az egészhez. Ez marad a magyar filozofia sorsa a legújabb időkig. Kevés a hatása a nemzeti kultúrára. Mert nem nemzeti kultúra talajából nő ki.” „A filozófia képviselői elszigetelve állnak” – láthatjuk, még Alexander és Lukács szóhasználata is hasonló.¹⁰ Lukács ezt az Alexander-féle helyzetértékelést mintegy kontaminálja azzal, ahogyan tanára *Az ember tragédiájának* esztétikai hiányosságait jellemezte egy másik tanulmányában, amely ugyancsak az 1896-os évben jelent meg a Beöthy Zsolt szerkesztette kétkötetes magyar irodalomtörténetben: Alexander szerint Madách „egész koncepció[ja] inkább a gondolkodóra vall, mint a művészre”: egyfelől hiányolja benne „a művész érzéki és érzékítő erejét”, másfelől viszont kifogásolja, hogy „Ádámja absztrakció”,

től többen különbözik, mint hogy csak a helyesírást modernizálták.

7 ■ Uo. 498–499. old.

8 ■ Uo. 501. old.

9 ■ Bendl Júlia: *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Scientia Humana, Bp., 1994. 59–60., 73–75. old.

10 ■ Alexander Bernát: *Magyar filozófia története*. In: *A Pallas nagy lexikona*. 1896. XII. köt., 16., 20., 16. old.

Rudolf Haller

3 ■ Szalai Zsolt: *Miért szükséges a magyar filozófiatörténet? Szépirodalmi Figyelő*, 2013. 3. szám, 38. old.

4 ■ Bartók György: *Adalékok a magyar philosophia történetéhez*: Mihályi Károly élete és philosophiája. *Athenaeum*, 18. (1909) 3. szám, 274–275. old.

5 ■ Uo. 275. old.

6 ■ Lukács György: *A modern dráma fejlődésének története*. Franklin-Társulat, Bp., 1911. II. köt., 499. old. Azért erre, és nem a Magvető Kiadó szövegkiadására hivatkozom, mert az utóbbi szerkesztői jegyzetéből kiderül, hogy szövege az eredeti kiadás-